

Szemle 45–59. Sopron

TAKÁNY SZÜCS Ernő

1981 Magyarjogi népszokások. Budapest

VÖRÖS Károly

1955 Az 1826. évi kapuvári mozgalom. Soproni Szemle 80–104. Sopron

1995. XLIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Kincses Katalin Mária: „Magas, szálas erdőség” (A Sopron környéki erdők védelméről)

Kincses Katalin Mária: „Magas, szálas erdőség” (A Sopron környéki erdők védelméről)

Az Alföld a XVIII. század utolsó harmadában már csaknem fátlan volt. A I. József rendelkezésére 1782–1785 között minden településre, területre hiteles, domborzati, vízrajzi viszonyokat és erdőségeket is feltüntető térképek¹⁽¹⁵⁵⁾ egyik névtelen rajzolója valószínűleg nem pillanatnyi benyomásait közölte a címézetben²⁽¹⁵⁶⁾ a soproni erdőségek számbavétele után, hiszen jól tudta, hogy itt is jellemző a pusztulás. A „Nagyerdő” és az elpusztásodott alföldi táj a térképlapok ellenpontjai.

Sopron, a szabad királyi város már a középkortól kiterjedt erdőségeket birtokolt, melyeket a polgárság királyoktól és királynéktól alattvalói hűségének jutalmául kapott, de emellett igyekezett minél többet vásárolni is: a XV. század végére kb. 15 000 katasztrális hold erdőterülettel rendelkezett.³⁽¹⁵⁷⁾ A polgárok az évenként a város előjárósága által maximált mennyiségű tűzifa igényüket az akkori bükkösökből, tölgyesekből, a cserfák, a gyertyánok kivágott fájából és a nyírfásokból elégitették ki, s a városi építkezésekhez való fát is innen szereztek be. Zügn Nándor „erdészeti régiségeiben” a két világháború közötti erdőgazdálkodási módszereket állította párhuzamba a korai újkor viszonyokkal. A XVI–XVII. századi erdőket az 50–60 évvel ezelőtti kategóriák alapján osztotta föl, összehasonlítván így a *véderdőket*, melyekben a tetszés szerinti vágás tilos, a korabeli *tilalmas* erdőkkel vagy erdőrészekkel, ahol a **353**vágás teljes mértékben tiltott.⁴⁽¹⁵⁸⁾ A tanulmányban szerepel néhány példa a tilalmas erdők megsértésére, a városi polgárság panaszaira. A figyelemfölkeltő, tudományos alapossággal megírt munka készített a téma továbbgondolására, már csak azért is, mert a szabályozások elemzése, rendszerezése és értékelése ebből a tanulmányból kimaradt.

A soproni erdőségek XVI–XVIII. századi történetének egy-egy jelentős állomásáról az 1930-as évek végén és az 1950–60-as években készült tanulmányokat⁵⁽¹⁵⁹⁾ olvasva kitűnik, hogy Firtás Oszkár és Csapody István a korszak soproni erdészettörténetéről szóló monográfián gondolkodhatott. A korszakot részletes alapossággal tárgyaló elemzést most sem kísérhetünk meg, csupán az eddig ismert tények rendszerezését. Mindez egyúttal mentalitástörténeti vizsgálódást is jelent, hiszen a korabeli gondolkodásmódnak, a kora újkor ember fára, erdőre, a természet javaira irányuló figyelmének, szemléletének megismerése nélkül nem érthetjük meg a közösség saját erdeit óvni igyekvő magatartását, illetve ennek a magatartásnak, szemléletnek a megváltozását.

Már a középkortól létezett Sopronban valamiféle törekvés, amely az erdők védelmére irányult, valami mégis csak készíthette a soproni polgárokat az akkor még igazán bőséges, kiapadhatatlannak tűnő erdőségek megóvására, önkorlátozásra, szabályozásra. De ha ez hatékonyan működött, miért jelent meg

ezzel egyidejűleg a város előjáróságának szabályozása? Hogyan kell ezeket a rendeleteket értékelni? A rendelkezések milyen hatást gyakoroltak a közösség életére? Mikor beszélhetünk állami beavatkozásról, s ez ismét hogyan hatott a helyi közösség gondolkodásmódjára? Tanulmányunkban ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Tagányi Károly Erdészeti oklevéltárának egyik legfontosabb megállapítása szerint a magyarországi erdők védelmének kezdetei a középkorra nyúlnak vissza – ez Sopronra és környékére is érvényes.⁶⁽¹⁶⁰⁾ Természetes érdeke volt a városnak, hogy védje erdeit. Ennek a leghatékonyabb módja az volt, ha tilalmassá tették a megóvandó területet, másrészt az erdőt védő hivatalos intézkedések előzményeként az éppen felmerülő problémák, bajok kivizsgálását és megoldását – főként a tűzkárok okozóinak, a lopások elkövetőinek felkutatását, megbüntetésüket – szorgalmazták a soproniak (az alábbi példák ezt illusztrálják).

1388-ban a polgárok előtt az egeredi birtok erdejét tették tilalmassá, 1455-ben pedig a Dudlesz erdőt.⁷⁽¹⁶¹⁾ A XV. század végén a városi előjáróságnak a külső tanács egy ízben azt javasolta, hogy az erdők hasznából élő sopronkörüli falvak lakosait bízzák meg az erdőtüzek megakadályozásával, s szükség esetén az oltással.⁸⁽¹⁶²⁾ A következő **354** század közepén Gering Elek polgár ellen panaszkodtak a soproniak, mert külföldi kereskedőknek a soproni erdőkből kivágott fát adott el.⁹⁽¹⁶³⁾ Orvoslásul 1541-ig összesen 24 alkalommal tettek a városi tanácsosok javaslatokat az erdők megóvására¹⁰⁽¹⁶⁴⁾: kérték az előjáróságot, fogadjanak örököt az erdők karbantartására. Évi rendes közgyűlésükön megszavazták és továbbították javaslataikat a magisztrátusnak: épületfa igény szerzésének ürügyén senki ne vágathasson túlzott mennyiségű, eladásra kerülő fát, s minden esetben sürgették a visszaélések megakadályozását. Szembetűnő, hogy még nem a város előjárósága lép föl ekkor hivatalosan, rendeletekkel – például az erdőőri intézmény felállításával a károkkal és a kárt okozókkal szemben –, hanem maga a közösség az általa választott külső tanácsosok útján kéri a tettesek elfogatását, megbüntetésüket. A megfelelő törvények, városi statutumok hiányában e személyek beperelése, megbüntetésük nem konkrétan erdőpusztító tevékenységük alapján történt, hanem a közösséget általánosságban sújtó károkozások miatt.

A XIX. század folyamán megszületett modern természetvédelem a kezdettől napjainkig, mindvégig szorgalmazta az erdőségek megóvásának fontosságát. De a korábbi évszázadokban is létezett már ez a törekvés. A soproni magisztrátus első erdőt óvó rendelete 1541-ben jelent meg¹¹⁽¹⁶⁵⁾, s erről elmondható, hogy még mindig csak a polgárok gazdasági tevékenységének védelmében született meg. A rendelet kimondja, hogy csak a polgárjoggal rendelkező, nő (tehát már nagykorú, önálló, családost) soproni lakosok vághatnak fát a város erdeiben. Ez az előírás a polgárjoggal nem rendelkezőket és a szomszéd települések lakóit érintette hátrányosan, akik ily módon elsősorban épületfát próbáltak szerezni maguknak, de eladásra is vágta ki fákat a soproni erdőkben.¹²⁽¹⁶⁶⁾ A városi polgárok által kivágható fa mennyiséget ekkor még nem határozták meg.

Az 1541. évi rendelkezés, melyet 1548-ban hasonló tartalommal megismételtek¹³⁽¹⁶⁷⁾, elkülönítette a sarjerdőt a szálerdőtől. Az előbbiben a sarjából nőtt kisebb fákat tűzifaként ki lehetett vágni, a szálerdőben pedig, ahol az öreg, nagy fák nőttek, csak a magisztrátus engedélyével lehetett gazdálkodni (favágás, gallyazás, makkoltatás stb.). Csapody István a helyi szabályozásnak ezen módját „az akkori primitív természetvédelem megnyilatkozásai”-nak nevezte¹⁴⁽¹⁶⁸⁾; ezzel a minősítéssel ma már nem juthatunk előbbre, változtatásra szorul. Valóban egyszerű, közvetlen, s néha hatástalan, épp csak az adott problémát megoldó intézkedéseknek tűnnek az eddig ismertett szabályok, rendeletek, utasítások. Am ezeket csak a jól szervezett, a mai értelemben vett, államilag és helyileg egyaránt szabályozott, s mindig hatékony erdőgazdálkodás szemszögéből lehetne primitívnek nevezni: tudjuk azonban, hogy ilyen bürokratikus szervezett, ám hatékony erdőgazdálkodás egészen napjainkig csak átmenetileg és rövid ideig valósult meg.

A XVI. századi soproni polgárok kezdeményezéseit tisztelnünk kell, ahogyan ők is tisztelték érdeiket. A jelen esetben inkább alkalmazkodásról és a racionális önkorlátozás tényéről van szó, felismervén érdekeiket és lehetőségeiket.

Firbás Oszkár ismertette 1957-ben a Soproni Szemle egyik számában¹⁵⁽¹⁶⁹⁾ azt az 1593-ból származó tanácsjegyzőkönyvi bejegyzést, melyben az előljáróság a ³⁵⁵polgároknak a kivágható fa mennyiségét először szabályozta (a városi polgárok átlagosan három öl, a külvárosiak két öl, az adózó zsellérek pedig egy öl fát szerezhettek maguknak évente – ez alól csak a városi orvosok voltak kivételek¹⁶⁽¹⁷⁰⁾, akik akár 20 öl fát is kaptak) meghatározván az ölek nagyságát is (egy ölben csak tíz köteg rözse lehetett). Az erdő óvásának ez a példája egy nagyobb szervezettséget, részletesebb szabályozást mutat. Mind az 1541-es, 1548-as, mind pedig az 1593-as intézkedés igazodik a XVI. század helyi és globális társadalmi, gazdasági és politikai változásaihoz: a városiasodás, a kor háborúi, az élénkülő ipari tevékenység az addigiaknál jóval nagyobb mennyiségű fát emésztettek föl.¹⁷⁽¹⁷¹⁾ A megváltozott viszonyokra a bécsi udvar a városi önszabályozások megjelenése után reagált, Sopron és környéke vonatkozásában első lépésben csak a környező nagybirtokosoknak adott utasításokat. 11. Rudolf császár 1596-ban utasította a fraknoi és a kismartoni erdőbírókat az erdőállomány megóvására.¹⁸⁽¹⁷²⁾ Ezzel egyidejűleg, ugyanebben az évben a soproni tanács indítványozta a fellépést az erdők pusztulása ellen¹⁹⁽¹⁷³⁾, megismételvén azt az 1584-es észrevételét is²⁰⁽¹⁷⁴⁾, melyben a város gyümölcsöseinek védelmében szólalt fel. A soproni városi előljáróság 1691. évi áprilisi közgyűlési jegyzőkönyvében²¹⁽¹⁷⁵⁾ a névtelen jegyző szűkszavúan, de annál szemléletesebben írta le azt a feszült vitát, amely a magisztrátus és a polgárok közvetlen képviselője, a 24 főből álló külső tanács tagjai között zajlott le az évről évre megismétlődő erdőpanaszok vizsgálata miatt. Mindez nem volt haszontalan, mert 1692-ben mégiscsak új városi erdőszabályzat született²²⁽¹⁷⁶⁾, amellyel a túlkapásokat, a pazarlást akarták megakadályozni. Ennek értelmében első lépésként elvették és lefoglalták a polgároktól a megszábot mértéken túl kivágott fát – ez az éppen egy évvel azelőtt panaszkodó tanácsuraknak is meglepésként szolgált. A város ezentúl maga vágatta ki a lakosoknak a tüzelésre, építkezésre juttatandó fát, beszállította a városba, s ott a vágatás, vagyis a kitermelés költségeinek kifizetése mellett a polgárság kiválthatta a szükséges famennyiséget – az idegenek és a polgárjoggal nem rendelkezők is itt vásárolhattak²³⁽¹⁷⁷⁾. Ez azt jelenti, hogy a vágatást már nem bízta az előljáróság a polgároknak, hanem ő maga testületileg gazdálkodott. A fentebb említett szabályozások, tiltások ellenére nagy mennyiségben fogyott a fa, olykor hiány is lépett föl, ezért írták össze, hogy a polgároknak évi tüzelőre mennyi fát lehet kiutalni,

Az első, Sopron városára vonatkozó királyi utasítást Tagányi Károly Erdészeti oklevéltárában közölte²⁴⁽¹⁷⁸⁾. Az 1716. május 19-én keletkezett forrás Péterffy báró királyi ³⁵⁶biztos Sopron számára kiadott utasítása. A dokumentum a királyi tanács és a városi magisztrátus megállapodásának eredménye, így a város erdőgazdálkodására vonatkozó első királyi rendelet a helybeli viszonyok megvizsgálása után, a városi tanácsosok bevonásával és azok jóváhagyásával született meg. Létrejött az erdőőr („Waldherr”) intézménye: két személynek kell ezentúl a város közelebb és távolabb fekvő erdeit felügyelnie. Hetenként be kellett számolniuk a polgármesternek a rájuk bízott terület állapotáról, az ott folyó favágásról, a gallyaztatásról, stb. Vigyázniuk kellett, hogy a kijelölt mennyiségen felül senki ne vágjon ki, eladásra ne raboljon onnan fát. Munkájukat a külső tanácsosok ellenőrizték, akik ezen felül is szemmel tartották a környező erdőket, a gyümölcsösöket és a várost körülölelő kerteket. Jelentést tettek, ha valakit rajtakaptak a kapuknál, hogy a megengedettnél több, ezért gyaníthatóan eladásra szánt fát szállított be a városba. Az erdőőrök évente egyszer írásban is jelentést tettek munkájukról.

Amint a fakitermelés a XVIII. század elejére központilag irányítottá válik –, ahogyan ez a környező

birtokosok: elsősorban a Széchenyiek, Esterházyak, majd a Festetichek erdeiben is jellemző²⁵⁽¹⁷⁹⁾ a faigény megnövekedése miatt –, a közösség belső, önellenőrző, önkorlátozó tevékenysége is megszűnik, s már a saját mindennapi munkájukon keresztül nem tudják erdeik sorsát befolyásolni. Mindezt jól érezte Sopron előljárósága is. 1736-ban fölmérvén a város fennhatósága alatt álló erdőket²⁶⁽¹⁸⁰⁾, ajánlásokat tett a lakosok által még elvégezhető munkákra, az erdők rendbetételére, kitisztítására vonatkozóan. Példaként említhető, hogy a soproni falvak jobbágyainak az árkokban heverő fatörzseket időről időre össze lehetett gyűjteniök és szükségleteik szerint legallyzták a fákat. Ez a központi rendelkezés arra vonatkozóan is tartalmazott utasításokat, melyik erdő vagy erdőréssz legyen tilalmas, hol tilos legeltetni. Előírták azt, hogy a kivágott fát Szent György napig ki kell hordani az erdőből – ezáltal a falopást ellenőrizhették.

A „magas, szálás erdőség” megóvására az 1782–1785 között készült fölmérés²⁷⁽¹⁸¹⁾ alapján kidolgozott, 1791-es erdőtörvény hatékonysága vitatott²⁸⁽¹⁸²⁾, mert valami, ami a század elején még megvolt, ekkorra már elveszett: az erdő védelme Sopronban a XVIII. század első felére szervezett, a városi magisztrátus által irányított tevékenységgé vált, amely ekkor a felsőbb hatalmi intézkedésekkel összhangban kívánta és tudta megszervezni a kitermelést, a vágatást a polgárság szükségleteinek kielégítése mellett szabályozta. Ezzel egyidőben azonban a polgároknak a mindennapi kapcsolata szűnik meg az őket illető erdővel, s így a korábbi századokban még meglévő, erdeik védelmére vonatkozó tevékenységük fellazul, majd megszűnik. Az erdő az ember számára már nem mindennapi életét részben vagy egészében meghatározó élettér, hanem csupán a közösség gazdasági haszonszerzésének forrása, melynek szabályozása a városi előljáróság feladata.

1995. XLIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

357 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1995. XLIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Metzl János: Wiegisser Éva festőművésznő kiállításának megnyitója (1994. okt. 16.)